

Тищук С.В.<https://orcid.org/0009-0008-8537-2191>

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ КИЇВЩИНИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ФОРМАТИ РОБОТИ

У статті здійснено комплексний аналіз діяльності історико-культурних заповідників Київщини в контексті їх функціонування як активних суб'єктів сучасного соціокультурного простору України. Дослідження охоплює діяльність Вишгородського історико-культурного заповідника, Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», Національного музею-заповідника української військової звитяги та Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», які репрезентують різні історичні епохи та типи культурної пам'яті. Проаналізовано основні напрями роботи заповідників: науково-дослідну, експозиційно-виставкову, фондову, освітньо-просвітницьку, туристично-екскурсійну та проектну діяльність. Особливу увагу приділено інноваційним форматам функціонування, зокрема цифровізації культурної спадщини, впровадженню онлайн-екскурсій, лекцій, віртуальних експозицій, інтерактивних практик, а також розвитку міжінституційної співпраці. Встановлено, що історико-культурні заповідники Київщини виконують не лише пам'яткоохоронну та наукову функції, а й відіграють важливу роль у формуванні історичної свідомості, культури пам'яті та національної ідентичності. В умовах повномасштабної війни їх діяльність набуває особливої соціокультурної значущості, трансформуючись у простір осмислення травматичного досвіду, збереження колективної пам'яті та підтримки суспільної стійкості. Доведено, що поєднання традиційних форм роботи з інноваційними підходами сприяє актуалізації культурної спадщини та інтеграції заповідників у сучасний соціокультурний простір України.

Ключові слова: історико-культурні заповідники, Київщина, соціокультурний простір, культурна спадщина, історична пам'ять.

Постановка проблеми. В умовах сучасних суспільних трансформацій, зумовлених процесами глобалізації, децентралізації та повномасштабної агресії російської федерації проти України, істотно актуалізується проблема збереження, репрезентації та переосмислення культурної спадщини. Особливу роль у цьому процесі відіграють історико-культурні заповідники як інституції, що акумулюють матеріальні та нематеріальні свідчення історичного розвитку нації та забезпечують їх інтеграцію в сучасний соціокультурний простір.

Історико-культурні заповідники Київщини – Вишгородський історико-культурний заповідник, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Національний музей-заповідник української військової звитяги (с. Нові Петрівці), Національний історико-меморіальний заповідник «Биковнянські могили» – репрезентують різні історичні епохи та типи культурної

пам'яті: від княжої доби Русі до драматичних подій ХХ століття. Водночас, попри значний науковий інтерес до проблем охорони культурної спадщини та музейної справи загалом, комплексний аналіз діяльності зазначених заповідників у контексті їх функціонування як активних суб'єктів соціокультурного простору України залишається фрагментарним.

Проблемним залишається питання поєднання традиційних пам'яткоохоронних і науково-дослідних функцій заповідників із сучасними інноваційними форматами роботи, спрямованими на залучення різних цільових аудиторій, цифровізацію культурного контенту, розвиток партиципативних практик та формування культури історичної пам'яті. Відтак постає необхідність системного осмислення напрямів діяльності історико-культурних заповідників Київщини та визначення їх ролі у формуванні сучасного соціокультурного простору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності історико-культурних заповідників України посідають вагоме місце у вітчизняних наукових дослідженнях і переважно розглядаються у контексті збереження національної культурної спадщини, формування державної культурної політики та системи управління пам'яток охороною сферою. Значна увага науковців зосереджена на правовому статусі заповідників, організаційних засадах їх функціонування, проблемах охорони пам'яток і розвитку музейної справи в умовах децентралізації. Ці аспекти висвітлено в працях О. Вари, В. Вечерського, Г. Денисенка, Л. Науменко, С. Тищенко та інших дослідників. Водночас більшість із них мають узагальнювальний характер і лише побіжно торкаються регіональної специфіки заповідників як активних учасників сучасного соціокультурного простору. Важливою джерельною базою для вивчення мережі заповідників є довідкові видання, як наприклад «Історико-культурні заповідники України» (2007), у яких систематизовано відомості про профіль, статус і напрями діяльності установ [10]. Методичні та прикладні питання пам'яток охорони діяльності розкрито у науковому звіті «Науково-методична допомога у пам'яток охоронній діяльності історико-культурних заповідників України» (2015), де акцент зроблено на проблемах фахового супроводу та організаційного забезпечення роботи заповідників [16].

Окрему групу становлять дослідження, присвячені заповідникам Київщини. Зокрема, у колективній монографії «Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Перяслав» (2023) проаналізовано етапи формування музейної мережі та визначено пріоритетні напрями її сучасної діяльності [15]. Актуальні тенденції інноваційного розвитку заповідників репрезентовано в праці А. Кузьменка та О. Лукашевич (2024), де обґрунтовано перспективи створення імерсивного цифрового середовища як складової сучасної музейної комунікації [11]. Значний науковий масив присвячено діяльності Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». Матеріали наукових конференцій, висвітлюють проблеми осмислення історичної пам'яті, дослідження Великого терору та трансформації місця масових поховань у меморіальний простір загальнонаціонального значення [1]. Отже, попри наявність ґрунтовних досліджень з історії та організації діяльності історико-культурних заповідників України, питання функціонування заповідників Київщини як динамічних

осередків соціокультурного простору, залишається недостатньо комплексно висвітленими, що зумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Мета статті: комплексний аналіз діяльності історико-культурних заповідників Київщини у соціокультурному просторі України, визначення основних напрямів їх діяльності та характеристика інноваційних форматів роботи в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Заповідна справа на Київщині розвивалась у тісному зв'язку з процесами державотворення та формування політики охорони культурної спадщини. Відповідно до чинного законодавства України, історико-культурний заповідник визначається як просторово та функціонально окреслений комплекс пам'яток, що у своїй сукупності становить значну культурну, історичну та наукову цінність. Такий комплекс може бути розташований як у межах населеного пункту, так і поза його територією та оголошується заповідником державного або місцевого значення залежно від рівня його історико-культурної ваги. У межах історико-культурних заповідників і заповідних територій законодавством встановлюється спеціальний режим охорони, який передбачає заборону будь-яких видів діяльності, що можуть завдати шкоди об'єктам культурної спадщини, порушити умови їх збереження, використання або історично сформоване середовище [8]. У регіоні Київщини такі об'єкти формувались як на базі археологічних і містобудівних ансамблів, так і меморіальних місць національної пам'яті.

Вишгородський історико-культурний заповідник створений з метою охорони археологічної та історичної спадщини одного з найдавніших міст Русі. Вишгород був резиденцією київських князів, пов'язаною з іменами княгині Ольги, Ярослава Мудрого, тут перебували ставленики Великого князя Ярополка Ізяславовича, Всеволода Мстиславовича Андрія Юрійовича та ін [10]. Територія заповідника охоплює археологічні пам'ятки X–XII ст., залишки дитинця, культурні шари давньоруського міста. Заповідник виконує важливу науково-дослідну функцію, забезпечуючи археологічні дослідження та популяризацію княжої спадщини Київщини у загальноукраїнському контексті.

Національний історико-етнографічний заповідник «Перяслав» (НІЕЗ «Перяслав» – далі) є одним із найбільших музейних комплексів України, до складу якого входить 26 тематичних музеїв рідних профілів (історичний, археологічний,

етнографічний, технічний, літературний тощо). Переяслав як історичний центр відіграв ключову роль у політичному та культурному житті Русі, а в подальшому – у формуванні козацької традиції та української ідентичності [21]. Заповідник репрезентує не лише матеріальну спадщину, а й нематеріальні аспекти традиційної культури, що робить його важливим суб'єктом соціокультурної комунікації. До прикладу співробітники заповідника організували у 2025 році заходи «Переяславська коляда», «Великодній Передзвін», «Вишиваємо Перемогу», «Козацька Покрова» «Хатинка Святого Миколая» тощо [18].

Національний музей-заповідник української військової звитяги присвячений одній із ключових воєнних подій Другої світової війни на території України. Разом з тим, в музеї представлені матеріали подій Революції гідності, Антитерористичної операції на Сході України, особисті речі Героїв Небесної Сотні тощо [19]. Меморіальний простір поєднує музейну експозицію, відкриті майданчики військової техніки та ландшафтні меморіали.

Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили» є місцем масових поховань жертв політичних репресій 1930–1940-х років. Його діяльність спрямована на збереження пам'яті про злочини тоталітарного режиму та формування культури історичної відповідальності [1].

Науково-дослідна робота заповідників Київщини є фундаментальною складовою їхньої діяльності, адже саме вона забезпечує формування наукового знання про історико-культурну спадщину, встановлення хронології та контексту розвитку регіональних пам'яток, а також розроблення методик їх збереження. Так, у діяльності Вишгородського історико-культурного заповідника археологічні дослідження, систематизація знахідок та вивчення матеріальної культури давнього Вишгорода сприяють уточненню уявлень ролі соціально-економічний та культурний розвиток центру Північного Подніпров'я періоду Русі. На сайті заповідника розміщена 12 січня 2025 року інформація, що Вишгородська археологічна експедиція здійснила черговий етап розвідкових досліджень у межах сіл Новосілки та Ножня Дубечня Вишгородського району. Виявлено низку раніше невідомих археологічних пам'яток ранньозалізної та давньовуської доби. Отримані матеріали підтверджують багатозаровий характер історико-культурної спадщини Вишгородщини. Наразі готується облікова документація на нововиявлені об'єкти та планується оприлюднення результатів

досліджень, що створює підґрунтя для їх збереження й подальшого наукового вивчення.

У НІЕЗ «Переяслав» наукові дослідження охоплюють широке коло тем – від археології трипільської культури до етнографії та матеріальної культури козацької доби й актуальних проблеми історії і культури сьогодення. Цей заповідник виступає центром локальної історіографії, акумулюючи джерельні дані, створюючи тематичні наукові видання, а також реконструюючи історичні середовища для подальшого наукового осмислення. Заповідник є засновником і видавцем трьох збірників наукових статей. Матеріали збірника «Переяслівка: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» репрезентують широкий спектр досліджень, присвячених осмисленню ідей національної державності в контексті історії суспільно-політичної думки України, еволюції етнонаціональних відносин на теренах Наддніпрянщини, вивченню археологічної спадщини Переяславщина и, а також комплексному аналізу історичного розвитку Переяславського краю від найдавніших часів до сьогодення. «Краєзнавство Переяславщини» висвітлюються питання загального та історичного краєзнавства. Збірник «Простір в історичних дослідженнях», висвітлює коло питань, зокрема: «досвід використання просторових методів, географічних інформаційних систем, даних дистанційного зондування Землі, GPS-позиціонування, цифрового картографування у різних галузях історичної науки» [9]. Звертає увагу монографічні видання заповідника. Так в 2022 р. вийшло друком три монографії: «Галина Бузян – талановита археологиня, музеєзнавець та пам'яткоохоронець Переяславського краю (до 70-річчя від дня народження)», «Афоризми Григорія Сковороди» [2]. У 2023 році вийшло п'ять видань. Серед яких: «Культура як синтез мистецтв і ремесел», підготовлене до 100 річчя з дня народження засновника заповідника Михайла Сікорського [12]. Важко оминати увагою видання «Іркліїв: фортифікації козацького містечка», присвячене вивченню етапів формування та еволюції фортифікаційної системи козацького містечка Іркліїв у XVII-XVIIIст. Проаналізовано ключові письмові джерела, результати польових обстежень споруд, археологічні матеріали та картографічні пам'ятки. Здійснено наукову реконструкцію фортифікацій Ірклієва [22]. Окрім цього заповідник займається підготовкою і виданням каталогів предметів з експозицій заповідника, збірники матеріалів наукових заходів. Складовою наукової діяльності є організація і проведення

наукових конференції, семінарів, круглих столів тощо. Так, 2025 року ця сторона діяльності представлена такими подіями: науковими співробітниками науково-дослідного відділу нематеріальної культурної спадщини проведено науково-методичний семінар «Експроприація українських українських культурних цінностей росією. Шляхи повернення». В межах Всеукраїнського історико-культурного форуму «Сікорські читання» проходило засідання круглого столу «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті» [17].

Зовсім інший аспект наукової роботи реалізується у НІМЗ «Биківнянські могили», де дослідження історії політичних репресій 1930–1940-х років ґрунтуються на роботі з архівними документами, свідченнями очевидців, меморіально-пошуковими експедиціями, а також на реконструкції історичних фактів, що сприяє відтворенню повного історичного контексту трагедії сталінського терору [1].

Обов'язковим напрямом роботи заповідників є експозиційна, виставкова та фондова діяльність. Експозиційна діяльність заповідників забезпечує візуалізацію наукових знань, комунікацію з широкою аудиторією та формування стійких знань про минуле. У Вишгородському історико-культурному заповіднику постійні та тимчасові експозиції репрезентують археологічні знахідки, етнографічні колекції, давньоруське гончарство, що дозволяє комплексно показати культурний ландшафт давнього міста, його ремесел та побуту [6]. У Переяславському заповіднику експозиції охоплюють широкий спектр культурних пластів, включно з музейними колекціями трипільської культури, історією козацтва, народним мистецтвом та локальну історію. Так, в експозиції хати ткача, що знаходиться на території заповідника 2023р. відкрито виставку «Вишиванка – одвічний предків талісман» (на матеріалах фондової колекції заповідника) [3].

Національний музей-заповідник української військової звитяги поєднує традиційні музейні експозиції з відкритими експозиційними зонами, де представлені військова техніка, озброєння, різні предмети, що ілюструють історію визвольних змагань та бойових дій ХХ–ХХІ ст. Поряд з експозиціями «Під відкритим небом, «Україна в Другій світовій війні», «Сторічний супротив» з огляду на трагічні події сьогодення актуальною є експозиція «Сучасна Україна», з новими надходженнями, як то: символіка 14 окремої механізованої бригади ім. князя Романа Великого, орден «Хрест Героя»,

елемент ракети МІМ-104 Patriot, лялька мотанка «Захисниця» тощо [20].

Узагальненим меморіальним простором виступає НІМЗ «Биківнянські могили», де експозиційні та меморіальні об'єкти інтегровані у простір пам'яті: меморіальні (пам'ятні) хрести, стіни з іменами репресованих, тематичні виставки та документальні проекти створюють середовище, що дозволяє відвідувачам усвідомити масштаби трагедії та її значення для суспільної пам'яті. Для прикладу, у грудні 2025 р. представлено виставку «Жінки у прицілі НКВД», експозиційна структура якої складається з восьми тематичних банерів. Виставка репрезентує персоналізовані образи жінок, яких репресивний апарат радянської влади класифікував як «антирадянські елементи». Серед них – представниці різних соціальних і професійних груп: етнологія та перекладачка, медична сестра і поштарка, селянки і робітниц, студентки та вчительки. Відмінні за віком, походженням, національністю та рівнем освіти, вони узагальнюють типологічний образ репресованої радянської жінки, життя якої було зруйноване тоталітарною системою, у межах якої вона намагалася реалізувати власні життєві стратегії [7].

Освітньо-просвітницька діяльність заповідників Київщини спрямована на формування історичного світогляду, патріотичного виховання й залучення місцевих громад до збереження культурної спадщини. Так, Вишгородський заповідник організовує майстер-класи для дорослих та дітей з гончарства, ліплення з глини, розпису горщиків, озпису регіональних вишиванок, з археології що сприяє популяризації традиційної культури та практичному пізнанню історичної спадщини регіону. Музей-заповідник української військової звитяги пропонує відвідувачам серію творчих майстер-класів по виготовленню патріотичних панно, декупажу та художнього розпису гільз, а також занять «Мак/сонях – квітка пам'яті». Програма спрямована на опанування базових мистецьких технік, ознайомлення із символікою образів та створення авторських виробів. Майстер-класи розраховані на відвідувачів різних вікових категорій [14].

У Переяславському заповіднику практикують проведення лекцій, семінарів для учнів шкіл і вищих навчальних закладів. Прикладом може бути лекція «Пам'ятки НІЕЗ «Переяслав» у фільмографії 1970-2020-х рр.», що відбулась у листопаді 2025р. для учнів ліцею «Патріот». Вона присвячена використанню об'єктів міста Переяслава і заповідника у кіновиробництві. У межах

презентації було представлено шість кінотворів, що ілюструють роль музею просто неба у формуванні вітчизняної фільмографії.

Національний музей-заповідник української військової звитяги активно проводить, презентації, уроки пам'яті та освітні програми для молоді, що сприяє глибинному розумінню складних історичних тем і підтримує міжпоколінневий діалог. Так для слухачів Національного університету оборони України, що відвідали музей у грудні 2025р., окрім оглядової лекції проведено навчальне заняття на тесу планування та проведення польових воєнно-історичних поїздок. Діяльність музею спрямована на підтримку освітніх і патріотичних ініціатив у підготовці військових фахівців. Для Биківнянського заповідника освітні ініціативи мають виразно меморіальний характер: це лекції, семінари, тематичні заходи, присвячені історії репресій, правам людини та критичному осмисленню тоталітарного минулого, що створює простір для соціокультурної рефлексії й діалогу. Так, 8 грудня 2025 р. для студентів факультету журналістики Київського столичного університету ім. Б. Грінченка заступник директора з наукової роботи повела лекцію, що була присвячена репресованим діячам української журналістики 1930-х років, ростріляним у період Великого терору та похованим на території заповідника. У лекції висвітлено трансформацію преси міжвоєнного часу під впливом політичних й економічних чинників, її перетворення на інструмент пропаганди, діяльності Головліту, а також наведено біографічні відомості прорепресованих журналістів, похованих у Биківнянському лісі [13].

Туристично-екскурсійна діяльність історико-культурних заповідників є важливим механізмом соціокультурної комунікації, що поєднує освітні, мистецькі, пізнавальні та дозвілєві функції. У Вишгородському заповіднику екскурсійні маршрути охоплюють історичний ареал давнього міста, включно із залишками городища, археологічними об'єктами, середньовічними спорудами, що дозволяє відвідувачам не лише побачити пам'ятки, але й відчути їхню територіальну і культурну цілісність («Археологічними стежками Вишгорода», «Межегіре: минуле і сучасне», «Вишгород: минуле і сучасне»[5].

У Биківнянському заповіднику туристичні екскурсії представлені як оглядовою так і тематичними екскурсіями: «Життя і творчість Михайла Бойчука», «Репресований художник Микола Івасюк», «Індивідуальні трагедії як складова історії Великого терору. Доля родини Липківських»,

«Візит Іоанна Павла II до Биківнянських могил» тощо. Такі маршрути пам'яті сприяють не лише пізнанню історії, але й емоційному залученню до розуміння трагічного досвіду відносно недалекого минулого.

Однією з провідних тенденцій розвитку історико-культурних заповідників Київщини сьогодні є активна цифровізація культурної спадщини, що зумовлена як глобальними технологічними змінами, так і необхідністю розширення доступу до культурних ресурсів. Заповідники дедалі активніше впроваджують онлайн-експозиції, віртуальні тури, цифрові каталоги та мультимедійні форми репрезентації історико-культурних об'єктів.

Показовим у цьому контексті є практика НІЕЗ «Переяслав», який реалізує онлайн-екскурсії музейними об'єктами та публікую електронні й просвітницькі матеріали. Так, всі бажаючі мають можливість побувати на **онлайн-екскурсії в експозиції Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка**. Такі формати дозволяють інтегрувати спадщину заповідника у загальнонаціональний і міжнародний інформаційний простір. НІМЗ «Биківнянські могили» використовує цифрові платформи для створення віртуальних меморіальних просторів, онлайн-архівів документів та мультимедійних матеріалів, що сприяє поширенню знань про політичні репресії та формуванню культурної пам'яті. Цифрові інструменти у цьому випадку виконують не лише інформативну, а й етичну та комунікативну функцію. Таким чином, цифровізація стає важливим інструментом актуалізації культурної спадщини, забезпечує її збереження, доступність та інтерпретацію в умовах сучасного соціокультурного простору.

Заповідники Київщини поступово переходять від традиційної моделі «експонування» до інтерактивної та партиципативної взаємодії з відвідувачами. Такий підхід передбачає активне залучення різних цільових аудиторій – дітей, молоді, науковців, внутрішньо переміщених осіб – до процесів пізнання та осмислення культурної спадщини. Так, Вишгородський історико-культурний заповідник активно використовує інтерактивні освітні програми, тематичні лекції, культурно-просвітницькі заходи, спрямовані на популяризацію історії Русі та регіональної спадщини. 18 вересня 2025 р. в Музеї народної архітектури та побуту (Переяславський заповідник) відбувся інтерактивний захід «Яка пшениця, така й паляниця, Українське хлібопекарство: минуле й сьогодення», учасниками якого стали здрувачі освіти Переяславського професійного коледжу (спеціальність

«кухарі-кондитери»). У межах програми учасники ознайомились з екскурсією «Традиційне українське млинарство» та долучились до практичного майстер-класу «Від зернини – до хлібини». Під час заняття було відтворено основні етапи традиційного хлібопекарського циклу: помел зерна, виготовлення круп, замішування тіста в автентичному посуді з використанням «живої» закваски на основі хмелю [4].

Проектна діяльність є важливою складовою сучасної роботи історико-культурних заповідників Київщини, що дозволяє залучати додаткові ресурси, розширювати коло партнерів і впроваджувати інноваційні підходи до збереження та популяризації спадщини. Заповідники активно співпрацюють із музеями, архівами, закладами освіти, громадськими організаціями та міжнародними інституціями. Доволі широкі звязки підтримує заповідник «Биківнянські могили», його партнерами щодо організації різних заходів є: Український інститут національної пам'яті, Національний Центр театрального мистецтва ім. Л. Курбаса, українське незалежне видавництво «Смолоскип», державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Заболотного, громадська організація «Десяте квітня» (м. Одеса). Заповідник української військової звитяги активно залучений до міжнародних меморіальних і дослідницьких ініціатив, що сприяють інтеграції українського досвіду осмислення минулого у європейський контекст пам'яті. Проектна діяльність у цьому випадку виступає важливим інструментом культурної дипломатії.

Повномасштабна війна росії проти України суттєво вплинула на діяльність історико-культурних заповідників, зокрема і Київщини, актуалізувавши питання безпеки, збереження культурної спадщини та адаптації до кризових умов. Заповідники змушені були переглянути формати роботи, посилити охоронні заходи та активізувати дистанційні й цифрові форми комунікації. В умовах воєнного стану особливого значення набули меморіальні заповідники, діяльність яких спрямована

на переосмислення історичного досвіду війни, насильства та втрат. Вони стають просторами суспільної рефлексії, підтримки історичної пам'яті та формування стійкості культурної ідентичності. Загалом трансформація діяльності заповідників Київщини в умовах сучасних викликів засвідчує їх здатність до адаптації, інновацій та виконання важливої соціокультурної місії навіть у кризових обставинах.

Висновки. Історико-культурні заповідники Київщини виступають важливими інституційними суб'єктами сучасного соціокультурного простору країни, поєднують функції збереження культурної спадщини, наукового пізнання, публічної комунікації та формування історичної пам'яті. Їх діяльність виходить за межі традиційної памятоохоронної моделі й дедалі активніше інтегрується у суспільні, освітні та культурно-мистецькі процеси. Проаналізовані заповідники репрезентують різні типи культурної пам'яті (археологічну, етнографічну, воєнно-меморіальну, травматичну), що забезпечує багатовимірне осмислення історичного досвіду України від княжої доби до подій ХХ – початку ХХІ ст. Доведено, що науково-дослідна діяльність залишається фундаментом функціонування заповідників, що забезпечує формування достовірного знання про регіональну спадщину, розвиток локальної історіографії та наукову інтерпретацію пам'яток. Водночас експозиційна, виставкова освітня та туристично-екскурсійна діяльність сприяють ефективній трансляції цього знання до різних аудиторій і формуванню стійкого інтересу до культурної спадщини.

Особливого значення у сучасних умовах набувають інноваційні формати роботи заповідників, зокрема цифровізація культурного контенту, впровадження інтерактивних і партиципативних практик, розвиток проектною та партнерською діяльністю. Всі ці інструменти розширюють доступ до культурних ресурсів, посилюють комунікативний потенціал заповідників та інтегрують їх у національний і міжнародний культурний простір.

Список літератури:

1. Биківня – від території смерті до місця пам'яті (до 20-річчя заснування Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»): збірник статей за матеріалами Міжнародної наукової конференції (Київ, 23 вересня 2021 р.). К. 423 с.
2. Видання. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <https://www.niez.com.ua/reserve/activities/edition.html>
3. Виставка «Вишиванка – одвічний предків талісман (на матеріалах фондової колекції НІЕЗ «Переяслав». 19 травня 2023. URL: <https://niez.com.ua/events/trade-shows/2821-vystavka-vyshyvanka-odvichnyy-predkiv-talisman-na-materialakh-fondovoyi-kolektsiyi-niez-pereyaslav.html>

4. 8 вересня у Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини відбувся інтерактивний захід «Яка пшениця, така й паляниця. Українське хлібопекарство: минуле й сьогодення». URL: <https://niez.com.ua/events/cult-activities/3224-18-veresnya-u-muzeyi-narodnoyi-arkhitektury-ta-pobutu-serednoyi-naddnipryanshchyny-vidbuvsya-interaktyvnyy-zakhid-yaka-pshenytsya-taka-y-palyanytsya-ukrayinske-khlibopekarstvo-mynule-y-sohodennya.html>
5. Екскурсії. Вишгородський історико-культурний заповідник. URL: <https://vikz.org.ua/ekskursii.html>
6. Експозиція. Музей давньоруського гончарства Вишгородського історико-культурного заповідника. URL: <https://vikz.org.ua/exposure.html>
7. Експозиція. Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили». URL: <https://bykivnia.org.ua/exposition/>
8. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року № 1805-III поточна редакція – Редакція від 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
9. Збірники наукових праць Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». URL: <https://niez.com.ua/reserve/activities/edition/142-reserve/activities/zbirnyky-naukovykh-prats.html>
10. Історико-культурні заповідники України. Довідкове видання / Автори-упор.: Зливкова О.О., Градун Е.Ю., Звіряка А.І., Єрзіна І.В. К.: Фенікс, 2007. 176 с.
11. Кузьменко А., Лукашевич О. Перспективи створення імерсивного цифрового середовища на базі об'єктів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: теоретико-методологічна візія. Переяслав. 2024. 216 с.
12. Культура як синтез мистецтв і ремесел»: кол. монографія /М. Сікорський, М. Жам, Ю. Легенький ін. Київ-Переяслав. 2023. 360 с.
13. Лекція для студентів факультету журналістики КСУ імені Бориса Грінченка. Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили». URL: <https://victoryinbattle.org.ua/news/sogodni-muzej-vidvidaly-sluhachi-nacziionalnogo-universytetu-oborony-ukrayiny.html>
14. Майстер-класи. Національний музей-заповідник української військової звитяги. URL: <https://victoryinbattle.org.ua/vidviduvacham/majster-klasy/>
15. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» /відп. Ред. С.М. Вовкодав. Переяслав-Камянець-Подільський. 2023. 540 с.
16. Науково-методична допомога у пам'яткоохоронній діяльності історико-культурних заповідників України. Загальний науковий звіт. /Кер. Болгарова М.Б. К. 2015. 90 с.
17. Науково-методичний семінар «Експропріація українських культурних цінностей Росією. Шляхи повернення» 23 травня 2025р. URL: <https://niez.com.ua/events/scientific-events/3178-naukovo-metodychnyy-seminar-ekspropriatsiya-ukrayinskykh-kulturnykh-tsinnostey-rosiyeyu-shlyakhy-povernennya.html>
18. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Афіша заходів. URL: <https://www.niez.com.ua/vidviduvach/poster-2.html>
19. Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році»: інформаційні матеріали. К., 2019. 146с.
20. Нові надходження: Національний музей-заповідник української військової звитяги. URL: <https://victoryinbattle.org.ua/collection/novi-nadhodzhennya/page/2/>
21. Пам'ятки Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» /Автори-упорядники: І. Гайдаєнко, Т. Грудевич, О. Жам, О. Лукашевич. Переяслав, 2024. 247с.
22. Прядко Олександр. Іркліїв: фортифікації козацького містечка. Переяслав, 2023. 76 с.
23. Робочі матеріали Науково-практичної конференції «Биківнянська трагедія в контексті злочинів тоталітарного режиму» : (до 15-річчя заснування Національного історико-меморіального Заповідника «Биківнянські могили»), 8 грудня 2016 р. Київ. 265 с.

Tyshchuk S.V. HISTORICAL AND CULTURAL RESERVES OF KYIV REGION IN THE SOCIOCULTURAL SPACE OF UKRAINE: AREAS OF ACTIVITY AND INNOVATIVE FORMATS OF WORK

The article provides a comprehensive analysis of the activities of historical and cultural reserves of the Kyiv region in the context of their functioning as active subjects of the contemporary sociocultural space of Ukraine. The study examines the activities of the Vyshhorod Historical and Cultural Reserve, the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», the National Museum-Reserve of Ukrainian Military Valor, and the National Historical and Memorial Reserve «Bykivnia Graves», which represent different historical periods and types of cultural memory. The main areas of activity of these reserves are analyzed, including research, exhibition and display work, collection management, educational and outreach activities,

tourist and excursion services, and project-based initiatives. Particular attention is paid to innovative formats of operation, especially the digitalization of cultural heritage, the introduction of online excursions and lectures, virtual exhibitions, interactive practices, and the development of inter-institutional cooperation. It is established that the historical and cultural reserves of the Kyiv region perform not only heritage protection and scholarly functions, but also play an important role in shaping historical consciousness, the culture of memory, and national identity. In the context of the full-scale war, their activities acquire special sociocultural significance, transforming into spaces for reflecting on traumatic experience, preserving collective memory, and supporting social resilience. It is proven that the combination of traditional forms of work with innovative approaches contributes to the актуалization of cultural heritage and the integration of reserves into the modern sociocultural space of Ukraine.

Keywords: historical and cultural reserves, Kyiv region, sociocultural space, cultural heritage, historical memory.

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026